

ΦΑΚΕΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ **ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 3**:

«Η εκπαίδευση των κοριτσιών άλλοτε και σήμερα, στην Ελλάδα και αλλού»

Η εξέλιξη της εκπαίδευσης των γυναικών στο ελληνικό κράτος

Το ελληνικό κράτος, από τη στιγμή που συγκροτείται (καποδιστριακή περίοδος) αναγνωρίζει, υπό την επήρεια του ακόμη παρόντος Διαφωτισμού, την ανάγκη να οργανωθεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα που θα εξασφάλιζε εγγράμματους πολίτες και επαγγελματίες. Βέβαια, καθώς στους «πολίτες» και στους «επαγγελματίες» δεν περιλαμβάνονταν οι γυναίκες, λόγω των κυρίαρχων πατριαρχικών αντιλήψεων –ακόμη και μεταξύ των οπαδών του Διαφωτισμού–, η εκπαίδευση των κοριτσιών υποβαθμίστηκε ως ανάγκη τόσο από την πολιτεία όσο και από την κοινωνία. Αυτή η υποβάθμιση παρέμεινε σταθερή μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, γεγονός που οδήγησε σε πολύ υψηλά ποσοστά αναλφάβητων γυναικών (π.χ. στην απογραφή του 1879 το 93% των γυναικών της χώρας καταγράφηκαν ως αναλφάβητες).

Κατά την καποδιστριακή περίοδο, η δημόσια στοιχειώδης (πρωτοβάθμια) εκπαίδευση βασίστηκε στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία που ορίστηκαν ως μικτά. Παρόλα αυτά, η παρουσία των κοριτσιών σε αυτά τα μικτά σχολεία ήταν πολύ περιορισμένη, προφανώς γιατί οι γονείς τους δεν θεωρούσαν απαραίτητη ούτε καν τη στοιχειώδη μόρφωση της κόρης τους. Αυτή η κατάσταση ίσχυε και κατά την οθωνική περίοδο, μολονότι, σύμφωνα με νόμο του 1834, η στοιχειώδης εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική και για τα δύο φύλα. Πιο συγκεκριμένα, στο ένα τέταρτο των μικτών δημοτικών δεν υπήρχε παρουσία ούτε μίας μαθήτριας και στα υπόλοιπα τρία τέταρτα το ποσοστό των κοριτσιών ανερχόταν στο 15%. Η αδιαφορία των οθωνικών κυβερνήσεων για την εκπαίδευση των κοριτσιών καταδεικνύεται από το γεγονός ότι η εκπαιδευτική νομοθεσία όσον αφορά τα κορίτσια περιορίστηκε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στην οθωνική νομοθεσία συγκαταλέγεται αρχικά η οδηγία για μη συνδιδασκαλία των δύο φύλων εκτός

από την περίπτωση που δεν ήταν δυνατή η ίδρυση ξεχωριστών δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων (1834) και στη συνέχεια η ρητή και σε κάθε περίπτωση απαγόρευση της συνδιδασκαλίας τους (1852). Σημειωτέον ότι αυτή η απαγόρευση είχε και ένα παράπλευρο θετικό επακόλουθο για τις γυναίκες σχετικά με τις ευκαιρίες που τους προσφέρονταν για μόρφωση: ώθησε στην προετοιμασία διδασκαλισσών για τα σχολεία θηλέων. Επίσης, από την εν λόγω περίοδο χρονολογείται η συμπερίληψη στο αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων θηλέων –δίπλα στην ανάγνωση, στη γραφή και στην αριθμητική– της διδασκαλίας των «γυναικείων τεχνών» (πλέξιμο, ραπτική, κέντημα) που θα προετοίμαζαν για το ρόλο της νοικοκυράς. Παράλληλα, καμιά νομοθετική ρύθμιση δεν άγγιξε το θέμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών, κανένα δημόσιο δευτεροβάθμιο σχολείο δεν ιδρύθηκε, κατάσταση που ίσχυσε μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα.

Βέβαια, αρκετά νωρίς διατυπώθηκαν επιχειρήματα υπέρ της επέκτασης και της αναβάθμισης της εκπαίδευσης των κοριτσιών αρχικά από λόγιους και πολιτικούς της εποχής και αργότερα και από γυναίκες που, χάρη στο δίκτυο ιδιωτικής εκπαίδευσης θηλέων, σπούδασαν για να εργαστούν ως δασκάλες (Αικατερίνη Λασκαρίδου, Σαφώ Λεοντιάς, Καλλιόπη Κεχαγιά). Αυτά τα επιχειρήματα δεν αρνούνταν ουσιαστικά τους διακριτούς έμφυλους ρόλους, αντιθέτως μάλλον στηρίζονταν σε αυτήν ακριβώς τη διάκριση. Υποστηρίχθηκε δηλαδή ότι από τις γυναίκες εξαρτιόταν η σωματική και ψυχική υγεία της οικογένειας, η ευτυχία του συζύγου και η σωστή ανατροφή των παιδιών, συνεπώς έπρεπε να έχουν τις απαραίτητες γνώσεις, για να ανταποκριθούν σε αυτόν το ρόλο τους.

Έγινε ήδη αναφορά στα ιδιωτικά σχολεία θηλέων, τα λεγόμενα παρθεναγωγεία, όρος που αντικατοπτρίζει τις πουριτανικές αντιλήψεις της εποχής. Αυτά απευθύνονται στα ανερχόμενα κοινωνικά στρώματα των πόλεων, κυρίως στις μεσοαστικές οικογένειες, καθώς οι μεγαλοαστικές οικογένειες προκρίνουν την κατ' οίκον

διδασκαλία των κοριτσιών τους. Το περιεχόμενο της κατ' οίκον διδασκαλίας υιοθετείται και στα παρθεναγωγεία, καθώς οι επιλογές της μεγαλοαστικής τάξης αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση για τα ανερχόμενα κοινωνικά στρώματα. Έτσι, στο πλαίσιο της γενικότερης προσπάθειας εξευρωπαϊσμού των αστικών στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 19ο αιώνα, διαμορφώνεται το πρότυπο της οικοδέσποινας, η οποία οφείλει: να γνωρίζει γαλλικά, την τότε γλώσσα διεθνούς επικοινωνίας στην ανατολική Μεσόγειο, ώστε να υποδεχθεί στο σαλόνι της ευρωπαϊούς διπλωμάτες ή επιχειρηματίες που έχουν εγκατασταθεί ή επισκέπτονται την πόλη της, να γνωρίζει πιάνο, ώστε να μπορεί να ψυχαγωγήσει τους προσκεκλημένους της, να έχει κάποιες γενικές γνώσεις (λογοτεχνίας κ.ά.), ώστε να μπορεί να συμμετέχει σε πιθανές σχετικές συζητήσεις, να έχει γνώσεις οικιακής οικονομίας, ώστε να διαχειρίζεται τα καθημερινά οικονομικά του οίκου της και να καθοδηγεί-ελέγχει το υπηρετικό προσωπικό, να γνωρίζει τεχνικές διακοσμητικών τεχνών (ζωγραφική, κέντημα, βελονάκι κ.λπ.), ώστε να διακοσμήσει και με δικά της έργα το σπίτι της. Γρήγορα, αυτή η μόρφωση επρόκειτο να αναδειχθεί σε μια δεύτερη προίκα των κοριτσιών, με την οποία εισέρχονταν στην «αγορά γάμου» με καλύτερες προοπτικές.

Τα ανώτερα (δευτεροβάθμια) παρθεναγωγεία, όπου φοιτούσαν με υψηλά δίδακτρα κορίτσια μεσοαστικών οικογενειών, ιδρύονταν από ιδιώτες, ξένους ιεραπόστολους, δήμους ή συλλόγους (εταιρείες) στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η φοίτηση κυμαινόταν από τρία έως τέσσερα χρόνια, σαφώς συντομότερη από τα επτά έτη που προβλέπονταν για την απόκτηση απολυτηρίου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των αρρένων. Ως προς δε το περιεχόμενο σπουδών των ανώτερων παρθεναγωγείων, προφανώς τα γνωστικά αντικείμενα που αποτελούσαν προϋπόθεση για το απολυτήριο των αρρένων διδάσκονταν ελλιπώς, αφού όχι μόνον η φοίτηση ήταν πιο σύντομη αλλά και πολλές ώρες του ωρολογίου προγράμματος αφιερώνονταν στην εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και στα άλλα «διακοσμητικά» μαθήματα που περιγράφηκαν παραπάνω, ενώ ορισμένα μαθήματα απουσίαζαν παντελώς από το πρόγραμμα (π.χ. λατινικά).

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στο ρόλο της Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας, η οποία ανέλαβε σε σημαντικό βαθμό τη δευτεροβάθμια γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, ιδρύοντας πρώτα στην Αθήνα

και αργότερα και αλλού τα Αρσάκεια Παρθεναγωγεία και παρέιχε τη ζητούμενη «διακοσμητική» μόρφωση για τις μέλλουσες συζύγους ευκατάστατων αστών, αλλά ταυτόχρονα εφοδίαζε τις αποφοίτους με ένα επαγγελματικό προσόν, καθόσον από το 1861 το πτυχίο του Αρσακείου τους έδινε το δικαίωμα να προσληφθούν ως δασκάλες. Η δυνατότητα αυτή προσήλκυε το ενδιαφέρον τόσο φτωχών κοριτσιών (που σπούδαζαν με υποτροφία της Εταιρείας), όσο και μεσοαστικών οικογενειών, που έβλεπαν στο επάγγελμα της δασκάλας ένα κοινωνικά αποδεκτό και με σχετικό κύρος επάγγελμα, ικανό να τους εξασφαλίσει μια κάποια οικονομική ανεξαρτησία.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, η αδικία της ανισότητας στις ευκαιρίες για μόρφωση που προσφέρονταν σε αγόρια και κορίτσια αποτέλεσε ένα από τα κεντρικά θέματα της Εφημερίδος των Κυριών της Καλλιρρόης Παρρέν, που πρόβαλε το αίτημα για ολοκληρωμένες εγκύκλιες σπουδές των κοριτσιών, του ίδιου υψηλού επιπέδου με εκείνες που προορίζονταν για τα αγόρια, καθώς και για σχολεία επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών (βέβαια, χωρίς να ξεπερνά τα εσκαμμένα, εφόσον το αίτημα αφορούσε επαγγέλματα αποδεκτά ως «γυναικεία», όπως υπηρέτριες, μαγείρισσες, μοδίστρες κ.λπ.).

Η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση των κοριτσιών, η οποία απευθυνόταν σε φτωχά κορίτσια, επίσης υπήρξε αντικείμενο ιδιωτικής πρωτοβουλίας και πιο συγκεκριμένα φιλεκαπαιδευτικών και φιλανθρωπικών συλλόγων γυναικών, στους οποίους πρωτοστάτησε η Παρρέν και άλλες γυναίκες των ανώτερων τάξεων, όπως η «Φιλανθρωπική Εταιρεία Κυριών», ο «Σύλλογος Κυριών υπέρ της Γυναικείας Παιδείσεως» και η «Ένωση των Ελληνίδων». Στόχος του «Κυριακού Σχολείου των Γυναικών και Κορασίων του Λαού» (1889), του «Ασύλου των Υπηρετριών και Εργατίδων» (1892) και της «Οικουρκικής και Επαγγελματικής Σχολής της Ένώσεως των Ελληνίδων» (1897) ήταν, πέρα από την επαγγελματική κατάρτιση, ο αλφαριθμητισμός αλλά και η εμπέδωση των κανόνων της αστικής ηθικής και ο «εκπολιτισμός» των λαϊκών γυναικών, ώστε να μην αποτελούν κίνδυνο γενικά για την κοινωνία των πόλεων και ειδικότερα για τις γυναίκες των αστικών στρωμάτων.

Αργότερα, καθώς άρχισε να κυριαρχεί στον δημόσιο λόγο η Μεγάλη Ιδέα, προστέθηκε στα επιχειρήματα υπέρ της αναβάθμισης της γυναικείας εκπαίδευσης και το «πατριωτικό» επιχειρήμα ότι οι Ελληνίδες έπρεπε να

είναι σε θέση να προετοιμάσουν Έλληνες αφοσιωμένους στην πατρίδα και στο στόχο της απελευθέρωσης των αλύτρωτων αδελφών. Συνεπώς, έπρεπε να είναι κατάλληλα μορφωμένες, ώστε να διαθέτουν υψηλό εθνικό φρόνημα, για να γαλουχήσουν άνδρες που θα υπηρετούσαν την εθνική ολοκλήρωση.

Η μη ολοκληρωμένη δευτεροβάθμια βαθμίδα των θηλέων αποτέλεσε τη δικαιολογία για την απόρριψη των αιτήσεων κάποιων νέων γυναικών για εγγραφή στο ελληνικό Πανεπιστήμιο που άρχισαν να κατατίθενται από τη δεκαετία του 1880. Όμως την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, καθώς αρκετά Πανεπιστήμια της Ευρώπης και των ΗΠΑ είχαν ανοίξει τις πύλες τους για τις γυναίκες και παράλληλα ασκείτο πίεση τόσο από τις ίδιες τις ενδιαφερόμενες όσο και από την Εφημερίδα των Κυριών, έγιναν τελικά δεκτές κάποιες φοιτήτριες στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, μετά από εξετάσεις που πιστοποίησαν ότι είχαν διδαχθεί τη διδακτέα ύλη του γυμνασίου αρρένων κατ' οίκον. Οι γυναίκες, λόγω των κοινωνικών προκαταλήψεων, αποτέλεσαν εντός του Πανεπιστημίου μια απειροελάχιστη εξαίρεση στον κανόνα μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Ας σημειωθεί ότι αυτές οι πρώτες φοιτήτριες έπεσαν θύματα ειρωνείας, εμπαιγμού και εν γένει επιθετικής στάσης εκ μέρους των συμφοιτητών και των καθηγητών τους. Οπωσδήποτε πάντως, ο αυξανόμενος αριθμός νέων γυναικών που επιθυμούσαν να προχωρήσουν σε πανεπιστημιακές σπουδές και η πίεση των πρωτοπόρων γυναικών «συμμάχων» τους, συνέβαλε στην επιτάχυνση της αναβάθμισης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των θηλέων.

Στις αρχές του 20ού αιώνα, καθώς άρχισαν να μεταβάλλονται οι νοοτροπίες χάρη στη σταδιακή αλλαγή των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρατηρήθηκε άνοδος του ποσοστού των μαθητριών της τάξεως του 10%. Αντίθετα, στη δευτεροβάθμια δεν είχε σημειωθεί ιδιαίτερη πρόοδος. Η ανάγκη για τη βελτίωση της γυναικείας εκπαίδευσης ήταν φανερή στα μάτια των φιλελεύθερων διανοούμενων της εποχής και οι καινοτόμοι παιδαγωγοί που ίδρυσαν τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, πρότειναν μια αναβάθμιση της γυναικείας εκπαίδευσης που να ικανοποιεί τις πνευματικές ανησυχίες των κοριτσιών, οι οποίες, όπως υποστήριξαν, δεν διέφεραν από εκείνες των αγοριών, αλλά και τις ανάγκες για μια επαγγελματική αποκατάσταση.

Οι ηγέτες του Εκπαιδευτικού Ομίλου σχεδίασαν τις

εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των κυβερνήσεων του Βενιζέλου, οι οποίες αποτέλεσαν σταθμό για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα συνολικά αλλά και ειδικότερα για την εκπαίδευση των κοριτσιών. Καταρχάς, το 1914 η ίδρυση δημόσιων δευτεροβάθμιων σχολείων θηλέων, των λεγόμενων «Αστικών» σχολείων, καθώς και δημόσιων Διδασκαλείων θηλέων επέτρεψε την πρόσβαση σε ανώτερες σπουδές σε σαφώς περισσότερες Ελληνίδες. Το 1917 δημιουργήθηκαν Ελληνικά σχολεία και Γυμνάσια θηλέων, δηλαδή δευτεροβάθμια σχολεία πανομοιότυπα με εκείνα των αρρένων, ενώ το 1918 κατοχυρώθηκαν και οι «Πρακτικές Σχολές Θηλέων». Τέλος, καθώς η αναπτυσσόμενη οικονομία του Μεσοπολέμου δημιουργούσε νέες θέσεις εργασίας σε γραφεία και υπηρεσίες και άρα και μεγαλύτερες ανάγκες σε εγγράμματο προσωπικό, επιταχύνθηκε η αναβάθμιση της εκπαίδευσης των κοριτσιών: το 1929 καθιερώθηκε η εξάχρονη μικτή πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ένα κοινό αναλυτικό πρόγραμμα εξάχρονης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για κορίτσια και αγόρια, που θα εφαρμοζόταν στα Γυμνάσια αρρένων και στα Γυμνάσια θηλέων, τα οποία θα λειτουργούσαν στις πόλεις, καθώς και στα μικτά Γυμνάσια που θα λειτουργούσαν σε περιοχές, όπου ήταν αδύνατη η συντήρηση δύο ξεχωριστών δευτεροβάθμιων σχολείων. Το περιεχόμενο των σπουδών ήταν επίσης σε γενικές γραμμές κοινό αλλά κάποιες διατάξεις αντικατοπτρίζουν τις στερεότυπες αντιλήψεις της εποχής: πρώτον, στα μικτά Γυμνάσια τα δύο φύλα θα ασκούσαν χωριστά στο μάθημα της Γυμναστικής και δεύτερον, στα Γυμνάσια θηλέων θα διορίζονταν κατά προτεραιότητα γυναίκες καθηγήτριες. Ουσιαστικές διαφορές στο αναλυτικό πρόγραμμα που προβλεπόταν για τα δύο φύλα ήταν αφενός η διατήρηση του μαθήματος των «οικοκυρικών» για τα κορίτσια και αφετέρου η μη ύπαρξη «Πρακτικού» τμήματος [=θετικής κατεύθυνσης] στα Γυμνάσια των κοριτσιών, που περιορίζονταν στο πρόγραμμα του «Κλασσικού» και άρα και στις αντίστοιχες πανεπιστημιακές σχολές.

Η τελευταία αυτή έλλειψη στο εκπαιδευτικό σύστημα των κοριτσιών λύθηκε εκ των ενόντων μεταπολεμικά και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 με την άδεια να εγγράφονται στο «Πρακτικό τμήμα» των γυμνασίων των αρρένων όσα κορίτσια επιθυμούσαν να προετοιμαστούν για σπουδές θετικής κατεύθυνσης.

Έκτοτε, καμιά ουσιαστική βελτίωση της εικόνας δεν σημειώθηκε μέχρι τη μεταπολίτευση του 1974. Τότε, οι

ελληνικές κυβερνήσεις άρχισαν να παίρνουν μια σειρά μέτρα που στόχευαν στη δημιουργία ίσων ευκαιριών μόρφωσης για τα κορίτσια και τα αγόρια. Επρόκειτο για την καθιέρωση μικτών δευτεροβάθμιων Γυμνασίων και Λυκείων σε όλη τη χώρα (ο σχετικός νόμος του 1976 προέβλεπε τη δυνατότητα μετατροπής και μετονομασίας των ξεχωριστών Γυμνασίων, ενώ ο νόμος του 1985 έκανε καθολική και οριστική την εφαρμογή της συνεκπαίδευσης αγοριών και κοριτσιών στη δευτεροβάθμια). Επρόκειτο, επίσης, για την κατάργηση α) κάθε απομείναντος φραγμού για την εισαγωγή γυναικών σε ορισμένα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, β) της ειδικής ενδυμασίας των κοριτσιών στο σχολείο (μπλε ποδιά με άσπρο γιακά), γ) των «γυναικείων» χει-

ροτεχνημάτων και δ) του αποκλεισμού των κοριτσιών από τα πρότυπα δευτεροβάθμια σχολεία που προηγουμένως προορίζονταν μόνο για αγόρια.

Σήμερα, από νομική άποψη, δεν υφίσταται στην Ελλάδα καμιά διάκριση και κανενός είδους θεσμικός αποκλεισμός των γυναικών από το δικαίωμα στη μόρφωση. Παρόλα αυτά, η θεσμοθετημένη ισότητα των ευκαιριών δεν έχει απολύτως επιτευχθεί στην πράξη, κρίνοντας από τις στατιστικές που αφορούν τις επιλογές σπουδών των κοριτσιών και την αντιμετώπιση των προσδοκιών τους, των κλίσεων, δεξιοτήτων και ενδιαφερόντων τους, τόσο από γονείς και εκπαιδευτικούς, όσο και από εκείνες τις ίδιες.

